

Date: 9th May-2026

NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA OILANING O'RNI

Risbayeva Dilafruz Usmonqulovna
Olmaliq shahar 3-son texnikumi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Email: dilafruzrisbayeva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada nutq madaniyatini shakllantirishda oilaning o'rni, ota-onaning farzand nutqiga ta'siri, oiladagi ma'naviy muhitning yoshlar nutqiy savodxonligini rivojlantirishdagi ahamiyati keng yoritiladi. Shuningdek, oiladagi muloqot madaniyati, kitobxonlik muhiti, milliy qadriyatlar va zamonaviy axborot vositalarining yoshlar nutqiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.
Kalit so'zlar: nutq madaniyati, oila, tarbiya, ma'naviyat, muloqot, kitobxonlik, til madaniyati, yoshlar tarbiyasi, adabiy til.

Kirish

Har bir jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti avvalo insonlarning fikrlashi, muomala madaniyati va nutqiy savodxonligiga bog'liqdir. Insonning ichki dunyosi, bilimi, madaniy saviyasi va tarbiyasi uning nutqida namoyon bo'ladi. Shu sababli nutq madaniyati masalasi bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Nutq madaniyati — bu insonning fikrini adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda aniq, ravon, mantiqli va ta'sirchan ifoda eta olish qobiliyatidir. Nutqi boy, mazmunli va madaniyatli inson jamiyatda hurmat topadi. Ayniqsa, yosh avlodning nutq madaniyatini shakllantirish masalasi bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Bolaning ilk tarbiyasi oilada shakllanadi. Oila — insonning birinchi tarbiya maskani, ma'naviy kamolot manbai hisoblanadi. Farzandning dunyoqarashi, muomala odobi, nutqiy ko'nikmalari avvalo oiladagi muhit ta'sirida rivojlanadi. Shu bois oilaning nutq madaniyatini shakllantirishdagi o'rni beqiyosdir. Bugungi kunda ayrim yoshlar nutqida jargon, sheva elementlari, noo'rin xorijiy so'zlar va qo'pol iboralarning ko'payib borayotgani kuzatilmoqda. Bu holat esa oilada nutqiy tarbiyaga yetarli darajada e'tibor berilmayotganidan dalolat beradi. Demak, yoshlarni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda oilaning mas'uliyati nihoyatda katta.

Asosiy qism

Oilaviy muhit va nutq madaniyati

Oiladagi ma'naviy muhit bolaning nutqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bola dunyoni avvalo ota-onasi orqali taniydi. U kattalarning gapirish uslubiga, muomala madaniyatiga va so'zlash ohangiga taqlid qiladi. Agar oilada adabiy tilda so'zlashish, bir-biriga hurmat bilan murojaat qilish odat tusiga kirgan bo'lsa, bolaning nutqi ham madaniyatli shakllanadi.

Aksincha, oiladagi qo'pollik, janjal, so'kinish yoki mensimaslik kabi holatlar bolaning ruhiyatiga salbiy ta'sir etadi. Natijada uning nutqida qo'pol iboralar, bepisand

Date: 9th May-2026

munosabat va muomala madaniyatiga zid soʻzlar paydo boʻlishi mumkin. Farzand tarbiyasida ota-onaning shaxsiy namunasi juda muhimdir. Ota-onaning nutqi ravon, savodli va odobli boʻlsa, farzand ham shu ruhda tarbiyalanadi. Chunki bola koʻproq eshitgan soʻzlarini takrorlaydi va asta-sekin oʻz nutqiga singdiradi. Kitobxonlikning nutq rivojidadagi ahamiyati.

Nutq madaniyatini rivojlantirishda kitobxonlik muhim oʻrin tutadi. Kitob inson tafakkurini boyitadi, lugʻat zahirasini kengaytiradi va fikrni erkin ifodalashga yordam beradi. Oilada kitobxonlik muhiti mavjud boʻlsa, bolaning nutqi ravon va mazmunli shakllanadi.

Ayniqsa, badiiy adabiyotlarni muntazam mutolaa qilish bolaning tasavvur doirasini kengaytiradi. Ertaklar, hikoyalar, sheʼrlar va maqollar orqali farzand milliy qadriyatlarni ham oʻrganadi. Kitob oʻqigan bola oʻz fikrini aniq ifodalashni, mantiqiy fikrlashni va tinglovchini hurmat qilishni oʻrganadi. Bugungi texnologiyalar rivojlangan davrda yoshlarning koʻp vaqtini telefon va internet egallamoqda. Natijada ayrim yoshlarning kitobga boʻlgan qiziqishi kamayib bormoqda. Bu esa nutqning kambagʻallashishiga olib keladi. Shu sababli ota-onalar farzandlarni kitob oʻqishga muntazam ragʻbatlantirib borishlari zarur.

Oilada kechki payt kitob mutolaasi tashkil etish, farzand bilan birgalikda asarlar muhokamasini oʻtkazish nutq madaniyatini shakllantirishda samarali usullardan biri hisoblanadi.

Muloqot madaniyatining tarbiyadagi oʻrni

Nutq madaniyatining muhim koʻrinishlaridan biri — muloqot madaniyatidir. Insonning boshqalar bilan muomalasi uning tarbiyasi va maʼnaviy saviyasini koʻrsatadi. Oilada farzand bilan samimiy suhbat qilish, uning fikrini tinglash va erkin fikr bildirishiga imkon yaratish juda muhimdir. Baʼzi ota-onalar farzand bilan yetarli darajada suhbatlashmaydi. Natijada bola oʻz fikrini erkin ifoda etishga qiynaladi. Shu bois oilada doʻstona va iliq muloqot muhitini yaratish lozim.

Farzandning savollariga eʼtibor bilan javob berish, uni tinglash va fikriga hurmat bilan qarash bolaning nutqiy faolligini oshiradi. Ayniqsa, maktab va taʼlim muassasasida olgan bilimlarini oilada mustahkamlashi uning nutqini rivojlantiradi. Milliy qadriyatlar va nutq odobi

Oʻzbek xalqining azaliy qadriyatlarida kattaga hurmat, kichikka izzat, muloyim muomala va shirinsuxanlik muhim oʻrin egallaydi. Oilada ana shu qadriyatlar asosida tarbiya topgan bola nutq odobiga amal qiladi. Sharq mutafakkirlari ham til va nutq masalasiga katta eʼtibor qaratganlar. Xususan, Alisher Navoiy tilning inson kamolotidagi oʻrni haqida qimmatli fikrlarni bildirgan. Uning asarlarida shirinsuxanlik, odobli muomala va toʻgʻri soʻzlash inson fazilati sifatida ulugʻlanadi.

Shuningdek, Abdulla Avloniy ham tarbiya masalasida oilaning rolini alohida taʼkidlagan. U yoshlarni maʼnaviyatli va odobli qilib tarbiyalashda oilaning masʼuliyati katta ekanini qayd etgan.

Date: 9th May-2026

Bugungi kunda ham milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yoshlarni odobli va madaniyatli so‘zlashga o‘rgatish muhim vazifa bo‘lib qolmoqda. Ta’lim muassasasi va oilaning hamkorligi

Nutq madaniyatini shakllantirishda ta’lim muassasasi va oilaning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi va ota-onaning birgalikdagi sa’y-harakatlari orqali yoshlarning nutqiy savodxonligini oshirish mumkin. Ta’lim muassasasida o‘tkaziladigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, kitobxonlik kechalari, bahs-munozaralar va ijodiy uchrashuvlar o‘quvchilarning nutqini rivojlantiradi. Bunday tadbirlarning samaradorligi esa oilaning qo‘llab-quvvatlashiga bog‘liq.

Ota-onalar farzandining nutqiga befarq bo‘lmasligi, ularning adabiy tilda so‘zlashishiga e’tibor berishi zarur. Ayniqsa, mobil telefon va internetdan foydalanish madaniyatini ham nazorat qilish muhimdir. Chunki internet tarmog‘idagi ayrim salbiy axborotlar yoshlar nutqiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, nutq madaniyatini shakllantirishda oila asosiy tarbiya maskani hisoblanadi. Oiladagi sog‘lom ma’naviy muhit, ota-onaning ibratli nutqi, kitobxonlik an’analari va milliy qadriyatlarga hurmat farzandning nutqiy kamolotini ta’minlaydi.

Nutqi ravon, fikri teran va muomala madaniyati yuqori bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir. Shu sababli har bir oilada bolalarning nutq madaniyatiga alohida e’tibor qaratish, ularni adabiy tilda so‘zlashishga o‘rgatish va kitobxonlikka jalb qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Yosh avlodning ma’naviy barkamolligi, avvalo, oiladagi tarbiya va nutqiy muhitga bog‘liqdir. Demak, oilada nutq madaniyatini shakllantirish orqali jamiyatning ma’naviy taraqqiyotiga xizmat qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent.
4. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati asoslari. Toshkent.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent, “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashriyoti.

